

DENİZİN ÇAĞIRIŞI, AYLAK ADAM VE TUTUNAMAYANLAR'DA
BAŞKİŞİLERİN YABANCILAŞMASINDA ÇOCUKLUK
HAYATLARININ ROLÜ

Müberra Bağcı Tayfur*

ROLE OF THE CHILHOOD LIVES IN ALIENATION OF PROTOGONIST'S IN
NOVELS DENİZİN ÇAĞIRIŞI, AYLAK ADAM, TUTUNAMAYANLAR

ABSTRACT

The aim of this study is try to put forward relationship between childhood and problematic aspects of protagonists in novels *Denizin Çağırışı* of Kemal Bilbaşar, *Aylak Adam* of Yusuf Atılgan and *Tutunamayanlar* of Oğuz Atay. It is seen that; obsession of protagonist's and various fair, sexuality problems, father of hostility and mother of devotion is related with childhood life. The events that these people experied in those days had effected them deeply and had a significant influenced on their future. Some of problematic aspects are becoming more significant by the help of considered psychoanalytic approach.

Keywords: *Denizin Çağırışı*, *Aylak Adam*, *Tutunamayanlar*, psychoanalytic, alienation, childhood life.

ÖZET

Bu çalışmada Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı*, Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* ve Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanlarındaki başkişilerin problemleri ile çocukluk dönemleri arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Söz konusu romanlardaki başkişilerin anne düşkünlüğü, baba düşmanlığı, cinsellik konusundaki problemleri ile çeşitli korku ve takıntılarının çocukluk hayatla-

* Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

rı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kişilerin o günlerde yaşadığı olaylar bilinçaltılarında derin izler bırakmış ve sonraki yaşamlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu problemleri yanların bir kısmı psikanalitik yaklaşımla ele alındığında daha anlamlı hale gelmektedir.

Anahtar kelimeler: *Denizin Çağırışı, Aylak Adam, Tutunamayanlar*, psikanalitik, yabancılaşma, çocukluk hayatı.

...

“*Denizin Çağırışı, Aylak Adam ve Tutunamayanlar*’da Yabancılaşmış Kişiler” (Ömer Faruk Huyugüzel’e Armağan, s. 313-337) başlıklı yazımızda Kemal Bilbaşar, Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay’ın adı geçen romanlarını ele alarak bu romanlardaki karakterlerin yabancılaşmasını incelemeye çalışmıştık. Bu çalışma sırasında söz konusu kişilerin yabancılaşmasında, çocukluk hayatları ve ailevi ilişkilerinin de önemli ölçüde etkili olduğu dikkatimizi çekmişti. Bu durumun onların psikolojilerine etkisi, kapsamlı bir konu olduğu için ayrı bir yazıda ele almayı uygun gördük.

Söz ettiğimiz romanlarda yabancılaşma konusu çeşitli çalışmalarda müstakil biçimde ele alınmıştır. Ancak bu romanları bir arada ve birbiriyle karşılaştırarak değerlendiren bir çalışma yapılmamış, yabancılaşma ile çocukluk hayatları arasındaki ilişki de detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Biz bu çalışmamızda bunu yapmaya çalışacağız¹.

Söz konusu kişilerin çocukluk hayatları ile olan ilişkilerinden söz ederken zaman zaman psikanalitik eleştiri kuramının verilerinden de faydalanacağız. Freud’un bilinçaltıyla ilgili çalışmaları sonucu ortaya çıkan psikanalitik eleştiri yöntemi, dört ana unsuru ele alır: eserin yazarını, içeriğini, biçimsel yapısını ya da okurunu (Eagleton, s. 218). Biz burada psikanalitik edebiyat eleştirisine eserin içeriğini ve eserdeki kişilerin psikolojisini açıklamak amacıyla başvuracağız.

Psikanalitik eleştiri yönteminde “bilinçaltı” ya da “bilinçdışı” kavramları önemli yer tutar. Çünkü Freud’a göre insanlar toplum hayatına uymak için birtakım isteklerini bastırmak zorunda kalır ve gerçek hayatta kavuşamadığı bu isteklerini bilinçaltına iter, bunları hayal kurma yoluyla elde etmeye çalışırlar (Moran, 1994: s. 135). Freud’a göre bütün insan davranışlarının temel güdüsü acıdan kaçmak ve haz almaktır. Oysa top-

¹ Söz ettiğimiz romanlarda yabancılaşma konusunu ele alan diğer önemli çalışmalar için bkz. Ahmet Oktay, “İki Taşralı: Bilbaşar ve Atılgan’da Yabancılaşmış Birey Üstüne Notlar”, *Yazko Edebiyat*, nr. 29, Mart 1983, s. 92; Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 196-237; Alaattin Karaca, “Çağdaş İnsanın Bunalımı ve Oğuz Atay’ın Hikâyeleri”, *Milli Eğitim*, Sayı: 95, Mart 1990, s. 61-66; Ali İhsan Kolcu, *Yusuf Atılgan’ın Roman Dünyası*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003, 200 s.; Ayten Coşkunoglu Bear, “Yusuf Atılgan’ın Romanlarında Yabancılaşma”, *Türk Dili*, Sayı: 658, Ekim 2006, s. 341-348; Orhan Güdek, “Bir Mukayese Denemesi: ‘Yeraltından Notlar’ ve ‘Aylak Adam’ Romanlarında Modern İnsanın Yalnızlığı ve Yabancılaşması”, *Türk Edebiyatı*, Sayı: 401, Mart 2007, s. 44-49.

lum baskısı, çalışma zorunluluğu, geçmişte yaşadıkları sonucu ortaya çıkan “gerçeklik ilkesi”, “haz ilkesi”ni bastırır; bu da kişinin mutsuz, hatta hasta olmasına sebep olur (Eagleton, s. 189). Ele aldığımız her üç romanda da başkişilerin bunalımlı, takıntılı ve problemlili hallerinin temelinde aile hayatlarının yattığı görülmektedir. Söz konusu romanlarda çocukluğa ait sahnelerin olumsuz hatıralardan ibaret olması dikkat çekicidir. Kişilerin çocukken yaşadıkları, bilinçaltında derin izler bırakmıştır. Bunu çeşitli çağrışımlar yoluyla sık sık hatırladıkları çocukluk anılarından anlayabiliyoruz.

Kemal Bilbaşar’ın *Denizin Çağırışı* romanının başkişisi olan Öğretmen, son beş yılını küçük bir kasabada çeşitli sıkıntılarla geçirmiştir. Belki de yirmi beş yaşına kadar yakından tanıdığı ve diyalog kurduğu tek kadının annesi olması dolayısıyla ona çok düşkündür ve roman boyunca ondan pek çok kez söz eder. Annesini ve çocukluğunun huzurlu günlerini sık sık hatırlar:

Çocukluğumun yağmurlu, fırtınalı gecelerinde, annemin göğsüne emniyetle sığındığımı ve mışıl mışıl uyuduğumu niçin hatırlıyorum? (Bilbaşar, 1943: s. 117).

Çeşitli korkuları ona hayatı zehir ettiğinde yine annesi aklına gelir:

İçimde hiçbir şüphenin gölgesi bulunmayan o çocukluk günlerinde bir anne şefkatinin tesellisine sahip olmak ve şimdi en karanlık ızdırıp günlerimde yalnız kalmak, bir anne elinin okşayışından bile mahrum bulunmak ne tecelliydi. (Bilbaşar, 1943: s. 26).

Bu durumun tuhaflığının kendisi de farkındadır:

Gecenin yarısından sonra, başkalarının daimi saadetlerini kıskanan ve ihtiyar anasının dizinde yatamadığı için banyo odasına kapanarak ağlayan bu dünyada kaç adam bulunabilirdi? (Bilbaşar, 1943: s. 26).

Çoğaltılabilecek bu gibi örneklerde Öğretmen’in her sıkıntılı durumda annesini düşündüğü ve beraber olduğu kadınlarda annesine has özellikleri hatırladığı ya da aradığı görülmektedir.

Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* romanının başkişisi C.’de de anne ve teyzeye aşırı düşkünlük söz konusudur. Annesi, C. bir yaşındayken ölmüştür; bu sebeple o, annesine dair fazla bir şey hatırlamaz. Bildiği tek şey annesinin güzel, mavi gözleri olduğudur, bunu da teyzesinden öğrenmiştir. C. mavi gözlü kadınlardan hoşlanma sebebinin bu olduğunu düşünür. Annesinin ölümünden sonra C.’yi teyzesi büyütüştür. C. onu “kıskanç, bencil bir sevgiyle” sevdiğini söyler. Hep onunla yalnız kalmak ister, bu durumu bozan herkese, özellikle de babasına çok kızar. Babasının evde olduğu günleri “azap” olarak görür. Öğretmen’in huzuru aradığında annesinin göğsünde ya da dizinde yattığı zamanları hatırlaması gibi C. de teyzesinin kucagını, onun kokusunu unutamaz. Hayatı boyunca o kokuyu, o kucakın rahatlığını, huzurunu arar. “Şaşı kadın” olarak söz ettiği bir hayat kadını, çeşitli çağrışımlarla ona teyzesini hatırlatır. O kadını gördüğü zamanlarda âdeta teyzesinin kokusunu duyar; onun dizin-

de yattığı huzurlu günlere gider. Yine koku yoluyla gelen bir diğer çağrışım ise sevgilisi Ayşe ile yemek yerken olur. Yemeğin kokusu ona küçükken teyzesiyle başbaşa yedikleri yemekleri hatırlatır.

Her ne kadar “Huzurunu yaşadığı günde bulamayan insana kurtuluş yok” dese de C. sık sık çocukluk anılarını düşünür. Zaman zaman çocukluğunun geçtiği mahalleye gider, oturdukları evin önünden geçer. Hatta günlerce takip ettiği ve tanışmak için uygun zaman ve mekânı kolladığı Güler adlı kızla ilk kez konuşmak için seçtiği yer de çocukken teyzesinin kucağında olduğu huzurlu günleri hatırlatan sokaktır. Kısacası o, birlikte olduğu bütün kadınlarda annesinin yerine koyduğu teyzesinin yanında olduğu zamanlardaki mutluluğu arar.

Söz konusu iki romandaki anne-çocuk diyalogunu Oidipus kompleksine göre yorumlayabiliriz. Buna göre anne bedeninden ayrılan erkek çocuk, hayatını ona ulaşma hayaliyle geçirir. Buna ulaşamayacağını anlayınca yerine başka şeyler koymaya çalışır, kendisini boşlukta hisseder, kişisel bütünlüğünü sağlamakta zorlanır. Çünkü bu sonsuz özlemi giderebilecek hiçbir şey yoktur (Eagleton, s. 206-207). Erkek, annesiyle ilgili duygularını bilinçaltına iter ve bu duygular farklı şekillerde bilinç düzeyine çıkmaya çalışır. Bununla baş edebilenler normal bir hayat sürer, anne hayali-ne bağlı kalanlarda ise bazı ruhsal hastalıklar görülür (Kaplan, 1997: s. 491).

Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ında ise Selim’in annesine değil, annesinin ona çok düşkün olduğunu görürüz. Selim, annesinin kendisine olan ilgisinden –biraz da serzenişle– sık sık söz eder:

On yedi yaşına kadar beni yıkadı; bütün imtihanlardan önce, sabahlara kadar anlattığım dersleri dinledi. Yalnız başıma çalışma alışkanlığı edinemedim bir türlü. Ruh doktorları da bu satırları okusalar, bilgiç bir tavırla pis pis sırtırlar. (Atay, 1997: s. 635).

Selim’in problemleri bir çocukluk hayatı olmuştur. Bir yerde Selim şöyle der: “Çocukluğumu hatırlıyorum: Yaşamadığım çocukluğumu.” (Atay, 1997: s. 644). Bir başka yerde bir arkadaşı Selim’in intiharından söz ettiği bir mektupta şunları söyler:

Selim de benim gibi muzdarip bir ruhtu. Benim gibi kapalı bir çocukluk devresi geçirdiği için çevresiyle uyuşamaz ve benim gibi bu bozucu çevreye büyük tepkiler gösterirdi. (Atay, 1997: s. 421).

Bununla birlikte yine de Selim tıpkı Öğretmen ve C. gibi çocukluk günlerini özler:

Dünyaya bir daha gelişinde
Çocuk ve korkusuz yaşamak ister sürekli.
Büyüme, yalnız tutunanlara gerekli. (Atay, 1997: s. 124)

Bir başka dikkat çekici durum ise her üç romanda da başkişilerin babalarını bir takıntı haline getirmiş olmalarıdır. *Denizin Çağırışı*’nda Öğretmen, daha sonra ayrın-

tılı şekilde söz edeceğimiz gibi, çeşitli korkularının kaynağı olarak gördüğü için, zayıf bir kişilik olduğu için, intihar ettiği için babasından nefret eder. En büyük korkusu ona benzemektir.

Aylak Adam'da C. de babasından nefret eder. Nefretinin sebeplerinden biri C.'nin çok sevdiği, hiç kimseyle paylaşmak istemediği teyzesi ile babası arasında bir ilişki olduğunu öğrenmesidir. C. henüz bu ilişkiyi öğrenmemişken bile babasını sevmez, onun işten eve gelmesini hiç istemez. O kadar ki eve geldiği akşamlar içinin karardığını, gelmediği akşamlar da iştahla yemeğini yediğini söyler. Bunun sebebi teyzesini paylaşmak istememesidir. Bu üzüntüsünü yıllar sonra şu cümleleriyle ifade eder:

Hemen her gece babam eve girer girmez beni, teyzemle oynadığım oyunlardan, masalların mutluluğundan ayırırdı. 'Çocuğu yatır!' derdi. Büyük sevinçlerden büyük kederlere birden geçişi öğreniyordum. Çünkü onun kucağında babamın varlığını unutmuş olurdum. Yatakta, beni ondan ayırmasındaki haksızlığı düşünürdüm. (Atılğan, s. 178-9).

Çapkın bir adam olan babasının maceraları sadece C.'nin teyzesiyle sınırlı kalmamış, evdeki hizmetçilerle de kısa süreli ilişkiler yaşamış, bu yüzden evde sürekli hizmetçi değişir olmuştur. C. babasını birçok kez evdeki hizmetçileri sıkıştırırken görmüş, bu durum çocukluk muhayyilesinde silinmez izler bırakmıştır. Bu manzaralara tanık olduğu için babasından pek çok kez tokat yemiştir, hatta bir keresinde kulağı yırtılmıştır. Bununla birlikte C. bu gibi durumlarda babasının rahatını kaçırmak için bilerek ortalıkta dolaştığını ve yediği tokatlardan âdeta sevinç duyduğunu söyler. Çünkü bu tokatlar onu "babayı sevmemek"ten kaynaklanan vicdan azabından kurtarır. İleriki yıllarda sarhoş olup sızdığı bir gün gördüğü rüya, onun babayla ilgili takıntısının kaynağını açıkça ortaya koyar:

Beyaz önlüklü bir kadın ona doğru koşup önünde duruyor. 'Ah' diyor. 'Baban sandım seni. Sizin evde hizmetçiydim ben. Tıpkı baban gibisin. Bir bıyıkların eksik.' 'Defol, babama benzemem ben.' 'Niye kıızıyorsun? Babaya çekmek kötü bir şey mi? Yaman adamdı senin baban.' 'Defol. İstemiyorum.' 'İstesen de istemesen de onun gibisin sen. Bak nasıl bakıyorsun bacaklarıma!' 'Hayır, hayır, sus!' (Atılğan, s. 29-30).

Bütün bu yaşadıkları dolayısıyla C. hayatını "babası gibi olmamak" üzerine kurmuştur. "Kadın düşkünü" olarak nitelediği babasına, çocukluğundan itibaren "korkuyla karışık bir öğrenme" duyar. O kadar ki babası bıyıklı olduğu için C. bıyık bırakmak istemez, babası okumasını istemediği için C. okumak ister. Küçükken ne olmak istediği sorulduğunda iş adamı ve komisyoncu olmayacağını söyler, çünkü babası komisyoncudur ve C.'nin işadamı olmasını istemektedir. Bütün bu örneklerin yanı sıra C.'nin şu cümleleri babasına olan duygularını açık bir şekilde gösterir:

Okuldan suratımda çürükler, tırnak yaralarıyla döndüğüm günler babam 'Görürsünüz, adam olmayacak bu çocuk' derdi. Konuşmazdım. Sevinirdim. Babam adamsa ben olmayacaktım. (Atılğan, s. 180).

C. hayatı boyunca babasıyla ilgili olumsuz izlerden kurtulmaya çalışır, hatta bir gün babasının adını soran birine “unuttum” diye cevap verir. Ama yaşadıklarını unutmayı başaramaz, babasına karşı o kadar öfkeli ki bazen rüyasında onu öldürdüğünü görür. Gerçekten ölüm haberini aldığı anda ise içini bir “kurtuluş rahatlığı” sardığını söyler.

Atay’ın *Tutunamayanlar*’da olduğu kadar bazı hikâyelerinde de aile hayatı ve baba-çocuk ilişkisi problemlili kişiler dikkati çeker. *Korkuyu Beklerken* adlı kitabında yer alan “Unutulan” hikâyesinde de başkişinin anne ve babası birbirini hiç sevmemiş ve anlayamamıştır. O kadar ki mezarda bile yan yana olmak istemezler². Aynı kitapta “Babama Mektup” hikâyesi de baba motifi açısından ilgi çekicidir³. Hikâye, başkişinin ölen babasına yazdığı bir mektup şeklinde düzenlenmiştir. Mektup sahibinin hayatta olmaması dolayısıyla anlatılanlar daha çok bir iç konuşma ya da hesaplaşma görünümü arz eder. “Birbirimizi hep böyle anlamadan sevdik” cümlesi baba-oğul ilişkisini özetlemektedir. Başkişi hikâye boyunca kendisini babasıyla karşılaştırır, benzer yanlarından söz ederken bile aslında farklılıklarını vurgular. Babasının yaşadığı dönemde “bilinçaltı”, “varoluşçu bunalım”, “Oidipus kompleksi” gibi tanımlamalara kafa yormadığını belirtirken kuşak farkının yanı sıra hayata bakışlarının farklılığı da vurgulanır. Hikâyenin sondan bir önceki cümlesinin “*Gene de sonunda sana bütünüyle benzemekten korkuyorum babacığım: yani ben de sonunda senin gibi ölecek miyim*” (Atay, 1988: s. 171) olması, hem babaya benzeme hem de ölüm korkusunu ifade etmektedir.

Tutunamayanlar’da Turgut ve Selim’in de babalarıyla ilgili problemleri vardır. Turgut’un okulda aldığı eğitim ve babasının yetiştirme tarzı çelişmektedir. Babası “mektep, elifba...” derken Turgut’un öğretmeni “okul, alfabe...” der. Turgut’un babasıyla öğretmeni arasındaki farklı yaklaşımlardan kafası karışır. Babası ile öğretmenin anlaştıkları tek nokta her ikisinin de Turgut’a sık sık “Sen anlamazsın.” demeleridir. Selim de “yarı münevver” bir babası olması dolayısıyla Turgut’un babası bakımından pek de talihli olmadığını ifade eder. Aslında Selim’in de babası ile diyalogu iyi değildir. Selim’in mizahî bir üslupla kişisel tarihini verdiği “Dün, Bugün, Yarın” üst başlıklı şarkılardaki bazı kısımlar babasıyla annesi arasında problemlili bir ilişki olduğunu gösterir:

..... önce atına
Sonra kadına tapan Hun gibi Numan Işık
(Oysa ilk yıllarında anneme nasıl âşık.) (Atay, 1997: s. 117).

Şarkının devamında yine benzer bir örnek vardır:

Akşam olur güneş batar
Babam hep anneme çatar. (Atay, 1997: s. 125).

² Benzer bir cümle “Babama Mektup” hikâyesinde de yer alır. Bkz. (Atay, 1988: s. 159-171).

³ Bu hikâyenin taslağı Atay’ın *Günlük*’ünde de yer almaktadır. Bkz. (Atay, 1987: s. 76-88).

Selim, günlüğünde de babasıyla evlenmesinden dolayı annesini suçlayan ifadeler kullanır. Selim'e göre hayatı boyunca çalkantılı bir ruh hali içinde bulunmasının sebebi, çok farklı karakterlere sahip iki insan olan anne ve babasının evlenmesidir.

Selim, hayalî olarak yazdığı piyesine konu olarak babasını seçmiştir. Bu piyes-te “zalim bir babanın elinden çektiği acıları ve bu acılara sessizce boyun eğişini” anlatır. Piyenin başkişisi, yani Selim'in babası intihar eder. Turgut bunu Selim'in babasına duyduğu öfkenin tatmini olarak yorumlar. Hayalî piyesin sonlarında yer alan Selim'in tiradından bu öfkenin sebeplerini anlarız. Bir hayli uzun olmasından dolayı hepsine burada yer veremeyeceğimiz bu sözlerin bir kısmını buraya almak Selim'in babaya olan öfkesinin büyüklüğünü sergilemek bakımından faydalı olacaktır:

... baba ben artık bu evde yaşamak istemiyorum yıllardır **ruhumuzu öldürdün** bu ev hayatında bir roman **okumadın** bir sinemaya gidip **heyecanlanmadın** beni ve annemi bu çirkin eşyanın içine **hapsettin** yemekten ve uyumaktan başka bir şey **düşünmedin** bende bütün duygular senin bu inatçı duygusuzluğuna karşı geliştirdi kuru mantığınla içimizi **kuruttun** sana benzeyen taraflarımdan ellerimden ayaklarımdan **utaniyorum ihtiyarlayınca sana benzemekten korkuyorum**⁴ kötülük edemeyecek kadar kısır kafanda yalnız bizim için yaptıklarının defterini tuttu bana aldığın ilk elbiseden verdiğin son harçlığa kadar hastalığımda uykusuz kaldığım gecelerin hesabına kadar kaydettin bu ağır havalı evin içini güzel bir müzik sesiyle bir kitapla süslememe **izin vermedin** nasılsa eve giren bütün güzelliklerin birer birer yok oluşunu kayıtsız bir sabırla seyrettin kanaryam öldüğü zaman bir yenisini almadın çiçekler solunca boş saksıları balkona taşıdın hiç duydun mu hediye diye bir sözün olduğunu insanların birbirine aldıkları ve genellikle çocukları sevindiren hediye bir gün elinde bir balonla eve döndün mü yaptığım resimler için ağzından çıktığın çivilere dikkat et duvarları berbat ediyorsun sözünden başka bir söz çıktı mı bu evde senden başka varlıkların yaşadığını hiç düşündün mü ben bir kitap okurken ne okuyorsun diye bir soru sordun mu beni elimden tutup bir gün parka götürdün mü sadece o soğuk mantığınla **tenkit ettin**⁵ (Atay, 1997: s. 509-510).

Diğer iki romandan söz ederken Öğretmen ve C.'de babaya benzememenin bir fikri sabit haline geldiğinden söz etmiştik. Bu romanda da Selim'in aynı takıntıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıdaki alıntıda geçen cümlelere ilave olarak Turgut'un şu sözleri, Selim'in babasına hissettiklerini açıkça gösterir:

Babasının yüreğine verdiği sıkıntıyı anlattı. Annesine hep söylenirmiş babası. Kulakları bu homurdanmalarla doluydu. Bir gün aynaya bakmış; yeni bıyık bırakmaya başladığı

⁴ Babaya benzeme korkusu çeşitli eserlerde farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Mesela R. Nuri'nin *Acımak* romanında da Zehra babası Mürşit'e benzememek için gayret sarf eder. Bu romanda çizilen baba imajı, onun gibi olmamak arzusu, iradeli bir genç öğretmeni yaratır. Burada söz ettiğimiz romanlarda ise babaya benzeme korkusu, farklı olma çabası başkişiyi pasifleştirir.

⁵ Metinde tarafımızdan yapılan vurgularda babanın otoritesine dikkat çekilmektedir. Çocuk şahsiyetini kazanmak için bu otoriteyi yıkmak zorundadır. Başkişi babasını ilgisizlikle ve kendisinin sonradan kazandığı birtakım zevklere sahip olmamakla suçlar. Babayı suçlama, ondan utanma, ona duyulan nefret başkişiyi onun gibi olmaktan korkmaya sürükler.

sıralarda. Babasını görür gibi olmuş aynada, babasının gençlik resimlerini. Korkmuş. ‘babama benzeyeceğim sonunda’ diye sızlandı. (Atay, 1997: s. 454).

Babaya benzemek bir yana, birçok yönünü onaylamadığı bir babanın oğlu olmak bile Selim’e ızdırap verir. “Zengin bir kızla evlenmemi isteyen insan benim babamdı. Bende aşâğılık bir taraf olmalı.” (Atay, 1997: s. 611) cümleleri bunun ispatıdır.

Söz ettiğimiz üç romanda da baba nefreti, anneye ya da onun yerine koyulan bir kadına aşırı düşkünlük, sıkıntılı durumlarda anneyi ve çocukluğun huzurlu günlerini hatırlama gibi durumlar yine Freud’un “Oidipus kompleksi”ni düşündürür. Bilindiği gibi Freud, çocuğun anne ve babası ile ilişkisinin çocuğun sonraki hayatını belirlediği, çocuğun ilk cinsel isteklerini anneye karşı duyduğu, bu yüzden de babasını rakip olarak gördüğü hatta onun ölümünü istediği görüşünü savunmuştur (Moran, 1994: s. 137). Freud’un bir destan kişisinden mühlhem adlandırdığı bu durum Türk edebiyatının başlangıcında da mevcuttur. Orhun yazıtlarında bile görülebilecek bu motif, Dedede Korkut’ta ve masallarda çok geçer. Kahramanın şahsiyetini bulması için baba baskısından uzaklaşması gerekir (Kaplan, 1985: s. 22)⁶. Baba-çocuk (özellikle oğul) ilişkisi dünya edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatında da birçok eserde ele alınmıştır. Tanzimat dönemindeki romanlardan itibaren ilgi gören bu tema⁷, modernist edebiyatın etkisiyle özellikle 1960’lardan sonra yaygınlık kazanır.

Tutumamayanlar’da Selim, psikanalitik yaklaşımı alaya alarak:

Başparmağını emdi, evde koptu kıyamet
Ona göre oburluk, Freud’a göre şehvet (Atay, 1997: s. 164)

der. Selim’in ifadesinde psikiyatrik yorumlarla bir alay söz konusudur. Selim kendi durumuyla Freud’un görüşleri arasındaki ilişkinin farkındadır. Bu farkındalıkla diğer iki başkişiden ayrılır.

Selim, kendisini rahatsız eden birtakım duygularının yalnızca libidoyla açıklanmasının doğru olmadığını belirtir. Bununla birlikte söz konusu üç romandaki başkişilerin cinsellikle ilgili tutumlarında çocukken yaşadıklarının etkili olduğu da açıkça görülmektedir. Freud’a göre cinselliğin temeli çocukluğa, hatta bebekliğe dayanır. Oidipus kompleksini aşan çocuk babasıyla barışır, kendini onunla özdeşleştirir (Eagleton, s. 193). Dolayısıyla söz konusu romanlarda baba düşmanlığını sürdüren başkişilerin bu kompleksi aşamadığı düşünülebilir. Ayrıca Freud, bu kompleksi atlatamayan çocuğun annesini bütün kadın imgelerinden farklı bir yerde tuttuğu için cinsel hayatının da problemlili olacağını belirtir. Bu durum başkişilerin problemlili cinsel hayatlarını da açıklar.

⁶ Bu konuda ayrıca bkz. Fuzuli Bayat, “Mitolojik Zıtlık Paradigmasında Baba-Oğul Mücadelesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kış 2009, s. 63-70.

⁷ Tanzimat döneminde baba-oğul ilişkisi için bkz. Jale Parla, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, 3. b., İstanbul, 2002, 157 s.

Denizin Çağırışı'nda Öğretmen'in cinsellik konusunda sıkıntıları vardır. Öğretmen, bu durumun kaynağı olarak uzun yıllar işi dolayısıyla kasabada yaşamış olmasını görür. Kasabada insanlarla diyalog kuramadığı için hiçbir kadınla yakınlaşamadığını düşünür. Aslında kasabada çalıştığı beş yıllık zaman dilimi dışında da durum farklı olmamıştır. Yirmi beş yaşına kadar duygusal bir bağ kurabildiği tek kadın annesi olmuş, bu da kadınlarla olan ilişkisini problemlile hale getirmiştir. Öğretmen, yalnız geçen kasaba günlerinden sonra İzmir'e geldiğinde hayatına farklı zamanlarda üç kadın girmiştir. Bunlardan biri, aslında gerçekte var olmayan, onun hayalinde yaşadığı "sarışın kadın"dır. Öğretmen, İzmir'e onu bulmak için geldiğini söyler:

Yıllardan beri, çocukluğumda annemin masallarında peri padişahının kızı, çocukluktan kurtuluş rüyalarımın meleği ve han odasında beni bilmediğim mesafesiz, hacimsiz haz dünyasına sürükleyen sihirbaz hep aynı mahlúktu. (Bilbaşar, 1943: s. 31).

Öğretmen bu sarışın kadın takıntısı yüzünden gördüğü her sarışın kadına umut bağlar. Kaldığı otelde gördüğü sarışın kadın bunlardan biridir. O kadını bir kez görmüş ve bir şey yaşamamış olmasına rağmen onu unutamaz. Hayatındaki bir diğer kadın ev sahibinin kızı Zehra'dır. Zehra'ya karşı önceleri hiçbir şey hissetmez, hatta onun aynı evde yaşadığı bir genç kıza karşı ilgisizliği mahallelinin onunla ilgili çeşitli dedikodular çıkarmasına sebep olur. Öğretmen, hakkında söylenenlerden oldukça etkilenir, bu konuda kendini de sorgular:

Teşhir edilen taze göğüslere bakmayan ve bir çatı altında bulunduğu genç kıza bir kardeş muamelesi yapan, hiç kimseyi kıskanmayan erkek nasıl bir şeydi? (Bilbaşar, 1943: s. 76).

Öğretmen bunların da etkisiyle Zehra ile yakınlaşıp sonunda da nişanlandığında aslında birbirlerinden çok farklı olduklarını düşünür. O, cinsellikle ilgili herhangi bir istek duymazken, nişanlısı Zehra'nın yaklaşımı daha farklıdır:

Ben maddi hazların hiçbirisiyle ürpermediğim halde, onun dudaklarında dessor ve çapkın arzularla kızaran titremeler bulunduğunu hatırladım. (Bilbaşar, 1943: s. 111-112).

Öğretmen bu sorunu aşmak için nişanlısı ile yakınlaşmayı denediğinde, yine bir hayal kırıklığı yaşar:

Dakikalarca kapının eşiğini aşamadım. Ben bir şey istemeye değil, vermeye geldiğim halde bu kapı bana bir şey sunmak için açılmıştı. Damarlarımdaki o sıcaklığı kaybetmiştim. Her tarafım buz gibiydi. Geldiğime bin kere pişmandım. (Bilbaşar, 1943: s. 112).

Öğretmenin hayatındaki üçüncü kadın ise bir hayat kadınıdır. Onunla ilişkisi "sarışın kadın" saplantısı dolayısıyla başlar ve tamamen cinselliğe dayalı bu ilişki, Öğretmen bütün parasını tüketip sokaklara düşünceye kadar sürer. Bu hayal kırıklı-

ğından sonra Öğretmen sürekli “beni çağıran kimdi?” cümlesini tekrarlar.

Aylak Adam’da C.’nin de Öğretmen’in “sarışın kadın”ı araması gibi bir saplantısı vardır⁸. C. de roman boyunca arayış halindedir. Roman şöyle başlar: “*Birden kaldırımlardan taşan kalabalıkta onun da olabileceği aklıma geldi.*” (Atılğan, s. 9). Daha romanın ilk cümlesi “O”nu işaret eder. Peki “O” kimdir? O bir kadındır, o gerçek sevgidir, aslında o C.’nin hayata tutunmasını sağlayacak herhangi bir şeydir⁹:

Dünyada hepimiz sallantılı, korkuluksuz bir köprüde yürür gibiyiz. Tutunacak bir şey olmadı mı insan yuvarlanır. Tramvaydaki tutamaklar gibi. Uzanır tutunurlar. Kimi zenginliğine tutunur; kimi müdürlüğüne; kimi işine; sanatına. Çocuklarına tutunanlar vardır. Herkes kendi tutmağının en iyi, en yüksek olduğuna inanır. Gülünçlüğüne fark etmez. Kağızman köylerinden birinde bir çift öküzüne tutunan bir adam tanıdım. Öküzleri besiliydi, pırlı pırlıydı. Herkesin, ‘-Veli ağanın öküzleri gibi öküz, yoktur.’ demesini isterdi. Daha gülünçleri de vardır. Ben, toplumdaki değerlerin ikiyüzlülüğünü, sahteliğini, gülünçlüğüne görelî beri, gülünç olmayan tek tutamağı arıyorum: Gerçek sevgiyi! Bir kadını. Birbirimize yeteceğimizi, benimle birlik düşünen, duyan, seven bir kadın. (Atılğan, s. 219).

Atılğan’ın eserlerinde kesintisiz mutluluğu bulmak isteyen, bulamayınca çoğunlukla cinselliğe sığınan bu arayışta D. H. Lawrence’ın *Gökkuşuğu* adlı romanının etkisi sezilmektedir (Enginün, s. 361).

Bu arayışı ifade etmek için “Yoksa o mu?” cümlesi bir leitmotif olarak romanda birçok kez tekrarlanır. C. bazen “Yoksa dünyada olmayanı mı arıyordu?” (Atılğan, s. 57) şeklinde ümitsizliğe düşse de “aldana aldana bir gün onu bulacağı” ümidini de kaybetmez. C. yaşam felsefesini kısaca şöyle özetler: “Ben ya ararım ya da yararım.” (Atılğan, s. 167).¹⁰

C. aradığını bulmak için sürekli farklı kadınlarla beraber olur, cinselliğe sığınır¹¹. Bununla birlikte Öğretmen gibi onun da cinsel hayatıyla ilgili birtakım problemleri vardır. Bunlardan biri uzunca bir zaman cinsellikle ilgili duygularını, yok saymaya,

⁸ *Anayurt Oteli*’nde Zebecet de “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”ı takıntı haline getirmiştir. Freud ve Jung, içe dönük tiplerin hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında çocukluk hayallerine döndüklerini savunur. Çocukluk zamanlarındaki anne imajı daha sonra muhayyel bir kadın şeklinde de ortaya çıkabilir. (Kaplan, 1997, s. 509)

⁹ Atılğan, bir röportajında C. nin gerçek sevgiyi aradığını söyler: “*Aylak Adam* boyuna gerçek sevgiyi arıyor. Bence aradığı sevgi dünyada yoktur. Hatta romandaki ‘Ayşe’ tipi ile bile tatmin edilemiyor ve aradığını bulamıyor. Halbuki roman kahramanı her türlü değerlerini yitirdiği halde bu gerçek sevgiyi bulacağını sanır ve bu konuda iyimserdir. Ama roman sonunda bu unudu da kaybolur ve ‘Artık hiç kimseye bahsetmeyeceğim’ der.” (Yusuf Atılğan’a Armağan, s. 62)

¹⁰ Atılğan’ın bir mektubundaki şu cümlelerden onun da C. gibi arayış içinde olduğunu anlarız: “*Biliyor musun galiba son sınıftayken arkadaşlar hakkında yazdığın bir manzumede benim için ‘Leylasını arayan Mecnun’ demiştin. Şimdi, otuz yedi yaşında, aradığım belki Leyla değil, daha çok kendimim. Bu çapraşık dünyada bulunmayı haklı gösterecek bir sebep.*” (Yusuf Atılğan’a Armağan, s. 83)

¹¹ Atılğan, eserlerinde cinselliğe sıkça yer verişinin sebeplerini şöyle açıklar: “*Köy çocukları çok küçük-*

bastırmaya çalışmasıdır. C. kadınlara düşkünlüğü dolayısıyla eleştirdiği babası gibi olmamak için ilk gençlik yıllarında kadınlardan uzak durmaya çalışmıştır:

Çocukluğumda ona benzememek kolaydı. ‘Bıyık bırakmıyacam.’ ‘Komisyoncu olmiyacam’ demek. Çıplak bacaklı kadın düşleri başladığı zamanki umutsuzluğum! Hiç kimse erkek yaratılmanın azabını benim kadar çekmemiştir. İçimdeki batıcı kadın isteğinden kurtulmak için boyuna okurdum. (Atılğan, s. 182-183).

Her ne kadar bu duygularını bastırmaya çalışsa da başarılı olamamış, ilk cinsel deneyimini on yedi yaşındayken bir hayat kadınıyla yaşamıştır. Ardından evdeki hizmetçilerden biriyle birlikte olmuş, bu durum babası gibi olma korkusunu iyice artırmış, kendisinde de “gizli bir kadın düşkünlüğü” olduğu endişesine kapılmıştır. Babası ile teyzesi arasındaki ilişki çocukken onu çok etkilemiş, bu durumu bir türlü kabullenmek istememiştir. Onlar arasındaki bir yakınlaşma sahnesini kapı aralığından izlemiş olan C., gördüklerini ve duyduklarını bir türlü unutamaz. Babasının teyzesi için söylediği “Zehra, şu bacakların yok mu?” cümlesi onda yıllarca aşamayacağı bir “bacak” takıntısı oluşturur. C. kadın bacaklarına bakmaktan ve dokunmaktan korkar. Bu korkunun kaynağının babası olduğunu C. sevgilisine itiraf eder:

Önce babamı anlatmam gerek, dedi. Kadın bacaklarının bende uyandırdığı korkuyu ancak o zaman anlarsın. Bende gördüğün her şey babamla başlar. (Atılğan, s. 178)

Cinsel hayatıyla ilgili problemleri C.’de bir tik oluşturur: kulak kaşımak¹². Yukarıda söz ettiğimiz “Yoksa o mu?”, “Zehra, şu bacakların yok mu?” cümleleri gibi “kulağın kaşınması” da romanda sürekli tekrarlanır. İlginç olan bu eylemin C.’nin bacak takıntısının ortaya çıktığı sahnelerde tekrarlanmasıdır. C. yukarıda söz ettiğimiz babası ile teyzesi arasındaki yakınlaşma sahnesinden sonra babasının üzerine saldırmış, babasından yediği dayakla kulağı yırtılmıştır. Günlerce sargıda kalan kulağı, iyileşme sürecinde sürekli kaşınmıştır. C.’nin bu anlattıklarını dikkate aldığımızda bacak korkusu ile kulağın kaşınması arasındaki ilişkinin çocukken yaşadığı bu olaya dayandığını söyleyebiliriz. Nitekim C., kadın bacakları ile ilgili korkusunu yendikten sonra kulağının da kaşınmadığını fark edecektir.

C. evlerindeki hizmetçiden sonra da pek çok kadımla birlikte olur. Bu kadınlarla olan ilişkilerinde de çocukken yaşadıkları peşini bırakmaz. Sadece gözlerini teyzesine benzettiği için bir hayat kadını evine getirir. Daha önce de söz ettiğimiz gibi ondan tek beklentisi, çocukken teyzesinin yanında hissettiği mutlu zamanları hatırlamasına yardımcı olmasıdır¹³. “Gidip ona sarılsa, başını göğsüne dayasa, eski-

ken bile cinsellikle iç içedir. Hayvanlarla sık sık karşılaşmak, kızlı oğlanlı evcilik (karı-kocalık) oyunları falan. Yazılarımda cinselliğin ön planda oluşu, cinselliği önemsemem belki buradan geliyor.” (Yusuf Atılğan’a Armağan, s. 14)

¹² Bir arkadaşının belirttiğine göre aynı tik Atılğan’da da vardır. (Yusuf Atılğan’a Armağan, s. 24)

¹³ Atılğan küçük yaşta annesini kaybeden C.’nin arayışı ile ilgili şunları söyler: “Aylak Adam’ın aradı-

den teyzesinin kucağındaiken duyduğu kokuyu gene koklayacağını sanıyordu.” (Atılğan, s. 206-207) cümlesi, bu beklentiyi ve arayışı ifade eder. C. kadının dizine yatıp başını okşamasını, burnunun ucunu öpmesini istediğinde, kadın onun bir çeşit sapık olduğunu düşünür. Sevgilisi Güler’le olan ilişkisinde de sürekli babasını hatırlar. Güler’i ilk gördüğünde onun bacaklarına baktığını fark eder, babasına benzediğini düşünür, kulağını kaşır. Güler’le ilk buluşmaları için hazırlanırken yine babası aklına gelir, olduğundan farklı görünmeye çalışma çabasının da ondan geldiğini düşünür. Kısacası babası C.’nin cinsel hayatını da kız arkadaşlarıyla olan duygusal ilişkisini de hep olumsuz yönde etkiler.

Tutunamayanlar’da Selim’in de çocukluğundan gelen birtakım problemleri vardır. O, cinsellikle ilgili konulara olan ilgisini C. gibi küçüklüğünden itibaren bastırmaya çalışmıştır:

... her sınıftan insanın ortak endişesi haline gelen dinin daha erginlik çağının başında onu nasıl yakaladığını, bir kısım cinsel sorunlarını başka yollara çekerek içindeki dünyevi ateşi nasıl küllediğini görüyoruz. (Atay, 1997: s. 223).

Selim, cinsellikle ilgili ilk bilgilerini lisede okuduğu yıllarda gittiği bir parkta edinir. Bu parkta çizilmiş çeşitli resimler ve yazılarla edindiği yanlış bilgiler onu uzun yıllar etkiler. Bir de çocukluk arkadaşı Sabri ile cinsellikle ilgili konuları tartışır, bayan öğretmenlerin bacaklarına bakarlar, hatta bu konuda azar işitirler. Selim ilk gençlik yıllarında arkadaşlarının çapkınlık hikâyelerini dinler, müstehcen yazı ve resimlerle ilgilenir. Ama bunları yaparken o hep arkadaş çevresinin etkisindedir:

... bütün hayatım boyunca normal bir adam olmaya çalıştım. Arkadaşlarla geneleve gittim, müstehcen romanlar okudum ve sokakta genç kızların peşinden gittim. Hiçbirinde tutarlılık gösteremedim. Bunun üzerine anormal olduğuma karar verdiler. (...) Sınıfta toplanıp müstehcen resimleri seyrettikleri zaman, onlardan uzaklaşmak gerektiğini bilemedim. Oysa, onlar gibi hissetmiyordum. Duyduğum bu yabancılığı, onlardan geri kalmak diye nitelendirdim ve nefes nefese onlara yetişmeye çalıştım. (Atay, 1997: s. 620).

Selim sonraki yıllarda kadınlarla daha ilgilidir, ancak bu durumdan dolayı suçluluk hissettiği de açıktır:

İsa’ya da ihanet etmişti çaresiz. Konuşmaları öyle tatlı bir yönde gelişmişti ki, ona da her şeyi söyleyememişti. Kadınların bacaklarına baktığından bahsedememişti bir kere. (...) Sonra –bunu kendine bile söylemekte zorluk çekerdİ– tanıdığı bütün kadınlarla düşüncesinde zina ettiğini saklamıştı. (Atay, 1997: s. 156).

Belki de bu duygunun etkisiyle Selim’in kadınlarla ilgili olumsuz düşüncelerini ni roman boyunca tekrarladığını görürüz.

ğİ sevgi de ana sevgisiyle cinsel sevgi karışımı bir şeydir. İkisinin bir uyuşumunu arar.” (Yusuf Atılğan’a Armağan, s. 66)

Söz ettiğimiz üç romanda da çocukluk hayatına ait birçok unsurun sonraki yıllarda ortaya çıkan cinsel problemlere kaynaklık ettiği görülür. Bu romanlarda başkışilerin cinsellik konusundaki ilgileri, iç dünyalarındaki huzursuzluktan, mutsuzluktan kurtulma arayışı ile de açıklanabilir.

Çocukluk hayatının cinsellik dışında bir başka etkisi de başkışilerin çeşitli korku ve takıntıları üzerinde olmuştur. Psikanalitik yaklaşım, kişilerin nevroitik davranışlarının temelini bireyin ilk gelişme döneminde arar. Genellikle oedipal dönemde “saplanıp kaldığı” nokta ile nevroitik tavır arasında ilişki kurar (Eagleton, s. 196).

Denizin Çağırışı’nda Öğretmen’in üç büyük korkusu vardır: karanlık, deniz ve ölüm. Öğretmen çeşitli konulardaki korkularını ve hayata karamsar bakışını babasından aldığını düşünür:

Yaşamayı tatsız, dünyayı mahdut gösteren bu adese bana babamdan mı yadigâr kalmıştı? (Bilbaşar, 1943: s. 81).

Karanlık korkusu babasında da vardır. Öğretmen, çocukluk zamanında sırf babasına benzememek için, uyku ve karanlığın düşmanı olmak için kendi kendine söz verir. Karanlık korkusu babası ile ilişkili olduğundan ilk gençlik yıllarında bu durum onu rahatsız etmez. İlerleyen yıllarda ise bunu “çocukluğunun gülünç kompleksleri” olarak değerlendirir. Ama artık bu korkudan kendisini kurtarması mümkün olmaz:

Eğer bu mümkün olsaydı evvela ben, artık tamamıyla bir irsiyet meselesi telakki ettiğim bu karanlıktan ve uykudan korkmak ruh haletinden kendimi silkip çıkarmaya muvaffak olacaktım ve içimin genç aydınlığında birtakım siyah lekeler peyda olmasına ve o lekelerin gün günden çoğalarak ruhumu ebedi bir karanlığa mahkûm etmesine izin vermeyecektim. (Bilbaşar, 1943: s. 6).

Karanlık korkusu onu fiziksel olarak da etkiler, karanlıkta dışarıda olduğunda bir sarhoş gibi sendeler, korkudan terler, elleri titrer. “Karanlığın kendisini istila etmesi”nden korktuğu için doktora gider. Kendisindeki bu korkunun sebeplerini bulmaya çalışır:

Gecenin karanlığından korku, vuzuh ve muayyeniyeti kaybetmenin şaşkınlığından doğmuş olmalıydı. Karanlık, benim güneş aydınlığında kurduğum nizamı mahvettiği için onun düşmanıydım. (Bilbaşar, 1943: s. 62).

Öğretmen karanlık korkusu dolayısıyla yaşadığı olumsuzluklardan babasını sorumlu tutar:

Karanlıkta yapılmış kalmamış olduğuma teessüf ediyordum. Mamafih bu küçülmede babama benzemenin de hissesi vardı. Biraz evvel arabacının annem için savurduğu küfürle ben de babama sövdüm. Pekâlâ, babam da diğer insanlar gibi karanlıktan korkmayabilirdi. O zaman ben de karanlığın cezalarına çarpılmazdım. (Bilbaşar, 1943: s. 16-17).

Karanlık, Öğretmen için “insanları yutan”, “bütün şekilleri ve mesafeleri yok eden” büyük bir güçtür. Öğretmen, karanlık korkusunu hissettiği zamanlarda yine çocukluk günlerindeki huzurlu zamanları anımsar.

Çocukluğumuzun sağlam topraklarını, bir kahkaha tufanı içinde bıraktığımız o masal dünyasının olanaklarını burada gözyaşıyla hatırlamayan, sonsuzluğun yalnız karanlığa özgü bir şey olduğunu görerek karamsarlıkla erimeyen insan var mıydı? (Bilbaşar, 1943: s. 137).

Öğretmen’in korkularından bir diğeri denizdir. Şüphesiz bundaki en büyük sebep, babasının kendini denize atarak intihar etmesidir. İlginçtir ki denizde intihar etmiş olmasına rağmen aslında Öğretmen’in babası da denizden korkan biridir:

Deniz kenarında dolaşmaktan korkarmış. Korkmakta ne kadar haklıymış ki o mavi sularda dünyaya gözünü yummuştu. (Bilbaşar, 1943: s. 6).

Psikanalistlere göre su anneyi temsil eder (Kaplan, 1997: s. 522), deniz anne karnına dönüşün bir anlamda hayatın son bulmasının sembolüdür (Cirlot, s. 281).

Öğretmen’in babasından kaynaklanan bir ölüm ve intihar korkusu vardır¹⁴. O küçükken babası intihar ettiği için ölüm ve intihar düşüncesi onda bir fikr-i sabit haline gelmiştir. Babasının ölümü aile için bir sır olarak kalmış, hiçbir derdi olmadığı düşünülen babanın neden intihar ettiği anlayılamamıştır. Sonunda Öğretmen de tıpkı babası gibi kendisini çağırdığını düşündüğü denize koşar. Baba-oğulun, hem ölümden korkup hem de intihar ederek ölüme gitmesi de ayrı bir çelişkidir. Ölüm düşüncesi Öğretmen’in hayatını zehir eder. Çünkü o ölümün olmadığı bir dünyada yaşamak istemektedir:

Dünyamı kaybetmişim işte... Onu karanlık, bir dev gibi yutmuştu. Şimdi gördüğüm dünya artık eski dünya değildi. Bir gölge oyunundan ibaretti. Hâlbuki ben sarsılmayacak toprağı, batmayacak güneşi istiyordum. Ben servilerin altında açılan çukurların bulunmadığı, yalanın ve faniliğin bir fırtına gibi tahripkâr esmediği o eski dünyamı istiyordum. (Bilbaşar, 1943: s. 121).

Öğretmen’in ölüm korkusunun temelinde inanç boşluğu yatar; o inanan insanların huzurlu dünyasına özenir:

Rahip Pafnus gibi ruhum şeytanın elindeydi. Belki de yüzüm korkunç bir hal almıştı.

¹⁴ Babasının intiharını bir fikr-i sabit haline getirme durumu daha önce Necip Fazıl’ın *Bir Adam Yaratmak* adlı eserinde de söz konusuydu. Bu piyeste Hüsrev adlı başkişinin babasının kendisini incir ağacına asarak intihar etmesi ve Hüsrev’in yazdığı bir tiyatro eserinde de başkişinin aynı şekilde intihar ediyor olması dolayısıyla eserde baba-ölüm ilişkisi önemli yer tutar. Benzer bir ilişkinin *Denizin Çağırışı*’nda da görülmesi Bilbaşar’ın bu piyesten etkilenmiş olabileceğini düşündürür. Bilbaşar, bir yazısında bu piyesi beğendiğini de belirtmektedir. (Bilbaşar, 1938).

Müslüman hacılar, hac esnasında şeytanı yakalayıp taşıyabildikleri için bahtiyardılar. Fakat ben içimdeki şeytanı ancak bir aynada taşıyabilmişim. Bilmem böyle bir taşıma ile ondan kurtulabilecek miydim? (Bilbaşar, 1943: s. 102).

Aylak Adam'da C.'nin en büyük korkusu yukarıda da söz ettiğimiz gibi babasına benzemektir. Yine bu durumla ilgili olarak kadın bacaklarından korkar, bir de bıyıklı erkekleri sevmez.

Tutunamayanlar'da “korku” en sık kullanılan kelimelerden birisidir. Zaten romanda “tutunamayan”, “beceriksiz ve korkak bir hayvan” olarak tanımlanır. Selim'in çocukluğundan itibaren pek çok korkusu vardır. Daha önce söz ettiğimiz gibi Selim'in en büyük korkularından biri, tıpkı Öğretmen ve C. gibi babasına benzemektir. Bunun dışında çocukken horozdan ve ilkokul öğretmeninden korkar:

Korkuyu
Bahçedeki huysuz ve parlak kanatlı
Horoz tanıttı bana
Bir de 'öğretmenim' Rânâ. (Atay, 1997: s. 122).

Bu mısralarla ilgili açıklamada Selim'in diğer korkuları şöyle sıralanır:

Selim, bu mısralarda geçen horoz ve öğretmenden başka, attan, şimşekten, Frankeştayn ve Kurt Adamdan –özellikle Kurt Adamdan– köpekten, uçurumdan, karanlıktan, ağaca çıkmaktan, yalnız kalmaktan, ölüden, denizden, cenaze levazımatçılarından –özellikle dükkânlarından– ve takma dişten korkardı. (Atay, 1997: s. 202).

Bunlar dışında çevresindeki bazı kişilerin telkin etmeye çalıştığı dinî kaynaklı korkuları da vardır. Selim bunların hepsinden kurtulmak ister, ama bu mümkün olmaz, çünkü “korku mantıktan anlamaz”.

Çocukluktaki korkuları onun ilerleyen yıllarda da pek çok şeye korkuyla yaklaşmasına sebep olur:

Yalnız bir korku kaldı kuşkuyla karışık
Sonunda kötü bir şey olur korkusuyla yaşadı Selim Işık
Her olayı. Eski bir yara izi içinde sızladı, her eğilişinde
İnsanlara. (Atay, 1997: s. 124).

Çocukken bir sürü korkusu olan Selim'in durumu büyüdüğünde de farklı değildir. O, insanlar tarafından anlaşılammaktan korkar, evlenmekten korkar, ölümden korkar, yaşamaktan korkar. Birçok şey onu korkutur:

İçki içememek düşüncesi beni korkutuyordu. Kitap okuyamamak düşüncesi beni korkutuyordu. Günseli'yi sevecek gücüm, isteğim kalmaması ihtimali beni korkutuyordu. Ona bu korkularım bahsedemiyordum. (...) Dünyada sevdiğim her şeyden uzaklaşmaktan korkarken onu öpmeyi nasıl isteyebilirdim? (Atay, 1997: s. 608).

Hayatının son günlerinde korkuları onu hastalıklı hale getirir, bu sefer de bir hastalığı olduğundan ve doktorların bunu anlamadığından korkar. O kadar evhamlı bir hale gelir ki kedi tırmalar kuduz olduğunu düşünür, sonra lösemi olduğuna inanır, bir ara beyinde ur olma ihtimali aklına gelir. Bütün bunlar onda kaynağı belirsiz bir korku ve huzursuzluk hali oluşturur:

Bütün günüm tedirgin bir beklemeyle geçiyor: gelecek mi, gelmeyecek mi? Ne gelecek? Bilmiyorum. Adımı koyamadığım bir şeyden korkuyorum. Soyut bir korku içimi dolduruyor. Bu korkuyla uyanıyorum ve bekliyorum¹⁵. Belki korkularım sayılamayacak kadar çok. Ateşimin düşmemesinden korkmam bunlardan biri. (Atay, 1997: s. 607).

Korkuları en çok yalnız kaldığı gece saatlerinde onu yakalar; dolayısıyla son günlerinde o, gece olmasından, uyku vaktinin gelmesinden de korkar:

Otel odasından, sokaktaki gürültülerin azalışını korkuyla izliyorum. Biraz sonra sessizlik gelecek ve ben korkularıyla başbaşa kalacağım. (Atay, 1997: s. 612).

Korkuları Selim'in hayatla bağının giderek azalmasına sebep olur:

Çok konuşmaktan da korkuyordum. Sanki konuşsam, içimde azalan yaşama gücü bütünü bırakıp gidecekti beni. Konuşmadan, düşünmeden, hareket etmeden durmakla koruyabilirdim gücümü ancak. (Atay, 1997: s. 609).

Selim, sonunda “*Artık korkacak bir Selim kalmadı geriye. Tükendi.*” (Atay, 1997: s. 603) diyerek ölüme doğru gider. İntihar etmeden önce sık sık kendi ölümüyle ilgili detayları düşünür:

Yatağa uzandım, düşünmeye başladım: neredeki ölüm daha iyi? Sokakta ölmek daha güzel; gene de evde ölmek istiyorum. Babamın ölümü gibi aceleye gelsin istemiyorum. Kimse yanımda olmayacak sokakta, kimsenin haberi olmayacak. İnsan, evde tedbirini ona göre alır. Konu komşuyu davet eder. Ölümümü gazeteden öğrenmelerini istemiyorum. Ya da hiç duymayacaklar. Aylarca sonra, öldüğümü bilen birinden öğrenecekler. (...) Sıradan bir ölüm. İki ‘iyilik sağlık’ arasında kalacak ölümüm. Belgeler de kalmayacak geride. İsteseler de öğrenemeyecekler. (Atay, 1997: s. 630).

Bu cümlelerinden Selim'in günlüklerini bilinçli olarak ardında bıraktığını, insanların okuyup neler yaşadığını, hayattayken nasıl ızdırap içinde kıvrandığını bilmelerini istediği açıktır¹⁶. Belki de o hayatı boyunca anlaşılamadığını düşündüğün-

¹⁵ Buradaki korku-bekleme ilişkisi ve Atay'ın hikâye kitabının adının *Korkuyu Beklerken* olması Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki bir cümleyi hatırlatır: “Bir şeyden korkmak, biraz da onun geleceğini beklemektir.” (Tanpınar, s. 137)

¹⁶ Oğuz Atay, *Günlük*'ünün başında neden buna ihtiyaç duyduğunu şöyle açıklamıştır: “*Selim gibi günlük tutmaya başlayalım bakalım. Sonumuz hayırlı değil herhalde onun gibi. (...) 'Kimseye söyleyemeden, içimde kaldı, kayboldu' dediğim düşüncelerin, duyguların aynası olsun. Kimse dinlemiyorsa be-*

den hiç olmazsa öldükten sonra insanların onu anlamasını istemiştir. Selim'in şu cümleleri aslında ölümünden sonra da anlaşılacağını ummadığını gösterir:

Ben de inşallah öldüğüm gün, babam gibi unutulurum. Buna hakkım olmalı hiç olmazsa. Hiç olmazsa, istediği gibi yaşayamadı ama istediği gibi öldü, istediği gibi unutuldu kabilinden soğuk bir söz ederler arkamdan. (Atay, 1997: s. 681).

Selim'in intihar şekli de ilginçtir: *Denizin Çağırışı*'ndaki Öğretmen'in denizden korkup sonra denizde ölmeyi seçmesi gibi, Selim de tabancadan korkar ve yine tabancayla intihar eder¹⁷. Tabanca korkusu romanda birçok kez vurgulanır:

"Babasının tabancasının çalındığı gün rahatladı. Tabancadan çok korkuyordu." (Atay, 1997: s. 712), "Adam tabancasını çıkardı ve ateş etti. Korkuyorum. Ateş ediyor. Ateş ediyorlar. Neden ateş ediyorlar? Benden ne istiyorlar, bilmiyorum. Korkuyorum. Korkuyorum." (Atay, 1997: s. 642) gibi... "Tabancayı aldı ve ateş etti" cümlesi özellikle hem fiziksel hem ruhsal sıkıntılarının arttığı son günlerinde Selim'in zihninde sık sık tekrarlanır.

Öğretmen ve Selim'deki ölüm korkusu ve intihar, yine Freud'u akla getirir. Freud insan ırkını ölüm dürtüsüne tutsak olarak görür. Ona göre hayatın nihai amacı ölümdür; ölüm egonun artık incinemeyeceği, mutlu, hareketsiz duruma dönüştür (Eagleton, s. 199). Jung'a göre ölüm arzusu anne karnına, yani anneyle beraber olunan mutlu zamanlara dönüşün ifadesidir (Kaplan, 1997: s. 520-521).

Söz konusu üç romanda dikkatimizi çeken bir başka unsur da başkişilerin rüyalarına ayrıntılı biçimde yer verilmiş olmasıdır. Selim'in, C.'nin, Öğretmen'in rüyalarında çocukluk dönemine ait sahneler olması ilgi çekicidir. Freud'a göre rüyalar bilinçdışı isteklerin simgesel tatminidir. Rüya günün olaylarını ya da uyku anındaki duyguları çocukluk döneminden bulup çıkardığı imgelerle birleştirir. Rüyalar şifreleri çözülmesi gereken simgesel metinlerdir (Kaplan, 1997: s. 195-196).

Sonuç olarak diyebiliriz ki çalışmamızda söz ettiğimiz romanlardaki mutsuz başkişilerin anne düşkünlüğü ve buna bağlı olarak baba düşmanlığı, cinsellik konusundaki problemleri yanı sıra çeşitli korku ve takıntılarının çocukluk hayatları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Her üç romancı da söz konusu kişilerin topluma yabancı-

ni –ya da istediğim gibi dinlemiyorsa– günlük tutmaktan başka çare kalmıyor. Canım insanlar! Sonunda, bana, bunu da yaptınız." (Atay, 1987: s. 6). Selim'in günlük tutmasının da aynı niyetle olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı çalışmasında Selim'in durumunun N. Fazıl'ın *Bir Adam Yaratmak* adlı eserindeki çıkmazı hatırlattığı tespitini yapmıştır (Enginün, s. 375). Piyetin başkişisi Hüsrev, babasının intiharının sebeplerini anlamaya çalışırken kendisi de intiharı eşliğine gelir. Babasına ait bir kitapta okuduğu "ölüme ilaç ölümdür" cümlesi onu sarsar (Kısakürek, s. 129). Bir başka yerde de gazeteci Turgut, Hüsrev'in piyesinde babası gibi intihar eden başkişiden söz ederken "bu korku, bu görülmemiş korku onda o kadar büyüyor ki ölümden kaçacağı yerde ölümün kucağına atılıyor." der (Kısakürek, s. 17). Bu durum Öğretmen ve Selim için de geçerlidir. Onlar da hem ölümden korkup hem de intihar ederler.

laşmasını, aykırı, tutarsız ya da aşırı tavırlarını çocukluk ve aile hayatı ile ilişkilendirilecek biçimde sunmuştur¹⁸. Bu kişilerin o günlerde yaşadığı olaylar travma etkisi yapmış, bilinçaltılarında derin izler bırakmış ve sonraki yaşamlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu problemlerinin bir kısmı psikanalitik yaklaşımla ele alındığında daha anlamlı hale gelmektedir.

KAYNAKLAR

- Atay, Oğuz, *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- , *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, 3. b., İstanbul, 1988.
- , *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, 12. b., İstanbul, 1997.
- Atılğan, Yusuf, *Aylak Adam*, Bilgi Yayınevi, 2. b., İstanbul, 1974.
- Bayat, Fuzuli, “Mitolojik Zıtlık Paradigmasında Baba-Oğul Mücadelesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kış 2009, s. 63-70.
- Bear, Ayten Coşkunoglu, “Yusuf Atılğan’ın Romanlarında Yabancılaşma”, *Türk Dili*, Sayı: 658, Ekim 2006, s. 341-348.
- Bilbaşar, Kemal, “Uçurum Kenarında Yaratılmış Bir Eser: Bir Adam Yaratmak”, *Anadolu*, nr. 7508, 18 Mayıs 1938.
- , *Denizin Çağırışı*, Yurt ve Dünya Kültür Yayınları, Ankara, 1943.
- Cirlot, Juan Eduardo C., *Dictionary of Symbols*, Routledge, London, 1983.
- Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, (çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, 2.b., İstanbul, 2000.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 9. b., İstanbul, 2008.
- Güdek, Orhan, “Bir Mukayese Denemesi: ‘Yeraltından Notlar’ ve ‘Aylak Adam’ Romanlarında Modern İnsanın Yalnızlığı ve Yabancılaşması”, *Türk Edebiyatı*, Sayı: 401, Mart 2007, s. 44-49.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, 4. b., İstanbul, 1997.
- , *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.
- Karaca, Alaattin, “Çağdaş İnsanın Bunalımı ve Oğuz Atay’ın Hikâyeleri”, *Millî Eğitim*, Sayı: 95, Mart 1990, s. 61-66.
- Kısakürek, N. Fazıl, *Bir Adam Yaratmak*, Büyük Doğu Yayınları, 17. b., İstanbul, 2002.

¹⁸ Bunları sunuş şekli bakımından her romancının farklı yollar izlediğini de burada belirtmek gerekir. *Denizin Çağırışı*’nda anlatıcı, romanın başkişisi olan öğretmendir. Onun geçmişini, iç dünyasını, korkularını, etrafındaki insanlarla ilişkisini, hayal kırıklıklarını, mutluluk ve mutsuzluklarını kendi ağzından ve onun bakış açısıyla öğreniriz. Zaman zaman başkişinin günlüğünden bazı pasajlar da romanda yer alır. *Aylak Adam*’da anlatıcı 3. tekil şahıstır, bilinçakışı, iç monolog gibi çeşitli tekniklerle C.’nin zihninden geçenler ve geçmişine ait bazı bilgiler de yansıtılır. Romanın bazı kısımlarında yer verilen C.’nin sevgilisine ait günlüklerde de C. farklı bir bakış açısıyla tanıtılır. *Tutunamayanlar* ise anlatıcı, kullanılan bakış açıları ve anlatım teknikleri bakımından çok daha zengindir. Başta Turgut ve Günseli olmak üzere çeşitli arkadaşları Selim’i anlatır, her birinin anlatımından farklı bir Selim ortaya çıkar. Romanda şiir şeklinde yer alan biyografisi ve günlüğü aracılığıyla Selim’i kendi anlatımıyla da tanıyabiliriz.

- Kolcu, Ali İhsan, *Yusuf Atılgan'ın Roman Dünyası*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınevi, 9. b., İstanbul, 1994.
- , *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Oktay, Ahmet, “İki Taşralı: Bilbaşar ve Atılgan’da Yabancılaşmış Birey Üstüne Notlar”, *Yaz-ko Edebiyat*, nr. 29, Mart 1983, s. 92.
- Ömer Faruk Hüyugüzel’e Armağan, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2010, s. 313-337.
- Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, 3. b., İstanbul, 2002.
- Tanpınar, A. Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, 16. b., İstanbul, 2008.
- Yusuf Atılgan’a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.